

DR. OLÁH JÁNOS
Szeged

Szakfelügyelettől a szaktanácsadásig

A Pedagógiai Szemle 1986/5-ös számában Szebenyi Péter a Magyar Törvénytár megfelelő kötetének alapos áttanulmányozásával érdekesen, tanulságosan vázolta fel a felügyeleti munka alakulását, fejlődését 1777-től egészen napjainkig. [1] E tanulmányt szeretnénk néhány alföldi vonatkozással kiegészíteni, melyek a szegedi tankerülettel kapcsolatosak a Horthy-korszakban.

A szakfelügyeleti munka előtörténete a tankerületek létrehozásával kezdődik. 1777-ben, az első Ratio Educationis megjelenése után jöttek létre a tankerületek — élükön a tankerületi királyi főigazgatókkal.

Az 1986/38. tc. a népiskolák felügyeletét a tanfelügyelőkre bízta. A törvény 124. paragrafusa kimondta: ha a tanfelügyelő „teendőinek halmozottsága igényli, a kormány másod-felügyelőt vagy segédet nevezhet mellé”. A felügyelők száma megnőtt, de az ellenőrzés jellege nem változott: továbbra is egy személyi általános felügyelet maradt. [2]

A tantárgyi szakfelügyelet megjelenése századunk első negyedére tehető, bár már az 1870-es évek elején felmerült, hogy válasszák szét a fenntartói és a pedagógiai szakmai felügyeletet. A fővárosban 1910 körül létrejön a tantárgyak szerinti szakfelügyelet az elemi és a polgári iskolákban a különös szakértelmet kívánó tárgyak területén: rajz, ének, testnevelés, kézimunka. Ezek a szakfelügyelők ellenőrizték a tanterv végrehajtását, munkájukról beszámoltak a tanfelügyelőnek, hiszen a figyelemzetés és a jelentés továbbra is a tanfelügyelő joga maradt, az állami felügyelet változatlanul ő gyakorolta. A szakfelügyelők lényegében „szakértő segédek” voltak intézkedési jog nélkül. Hogyan volt ez egyáltalán lehetséges? Csak úgy, hogy a segédek de facto mégis felügyelők voltak (de jure nem).

A középiskolákban más volt a helyzet. Az általános felügyeletet jól ellátták a tankerületi főigazgatók. A többségükben igen magas szakmai szinten álló tanárokat általában nem nagyon kellett és nem is nagyon lehetett szakfelügyelni (mint Szebenyi Péter is írta).

Hazánkban a középiskolákban a közelmúlthoz hasonló szakfelügyelet csak a budapesti állami vezetés és állami rendelkezés alatt álló középiskolákban valósult meg.

Néhány tantárgy esetében előfordult, hogy egyes felsőoktatási intézmények szakmai felügyelettel bíztak meg tanárokat. A Csongrádi M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola rajztantárgy-tanmenetét például az Országos M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Rektori Tanácsa által szakfelügyelettel megbízott tanácsa bírálta felül 2,5 gépelt oldalon 1936-ban. Idézet a véleményezésből: „A síkformák feladatsora jó, csak kissé színtelen, kiegészíthetnők részben csongrádi szerszámok, eszközök képeivel vagy sárközi díszítőelemeket... rajzoltatnék... a magyar kéziszerszámok rajzoltatása révén a munkaeszközök megbecsülésére, a hagyományok tiszteletére nevelhetünk.” A főiskolai tanár (a bírálatból láthatóan) adott bizonyos szabadságot a rajzot tanító pedagógusnak, azt írta: „én így csinálnám” (tehát javasolt, tanácsot adott). A tanmeneteket

szakmailag igényesen bírálta meg: „jól megfelelt”, „megfelelt” és „nem felelt meg” minősítéseket használt (az utóbbi is több esetben előfordult). [3]

A Szegedi Tankerületi Főigazgatóság középiskoláit a Tanácsköztársaság bukása után először dr. Lippay György, az új tankerületi főigazgató látogatta. A látogatási jegyzőkönyvek óraelemzései a herbartianizmus hatását tükrözik.

Lippay keményen, határozottan, néha talán nyersen fogalmazott a minisztériumba küldött jelentéseiben az iskolák állapotáról. Levelei bizonyára idegesíthették a VKM Középiskolai Ügyosztály hivatalnokát, mert pirossal javította a főigazgató stílusát, néha nyers kitételeit. A Magyar Országos Levéltárban a kor iratait tanulmányozva úgy tűnik, hogy a szegedi tankerületből érkezett a legtöbb irat, ez azonban nem azt jelentette, hogy a főigazgató bürokrata volt, hanem azt, hogy segíteni akart tankerületén, komolyan fogta fel munkáját. Csongrádon pl. rámutatott kora pedagógusának kétségbeejtő helyzetére is: „Tudományos munkásság a mai nehéz helyzetben, midőn már nem is a tisztas megélhetés, hanem már a jóllakás gondja is ólomsúlyként hat a köztisztviselőre, rendkívül nehéz.” [4]

Néhány iskolában gátolta a munkát a tanárok, néha az igazgatók túlzott terhelése is. A Békéscsabai Állami Lorántffy Zsuzsanna Leányközépiskola igazgatója 1924-ben heti 17 órában tanított, dolgozatokat javított, alkalmanként még helyettesített is igazgatói teendői mellett. Elképzelhető, mennyi ideje maradt iskolájának egyéb ügyeire. [5]

A főigazgató támogatta nevelői, beosztottai általa pozitívnak elkönyvelt javaslatait. 1922-ben pl. továbbította a VKM-nek az egyik szegedi középiskola javaslatát a Rendtartás módosításával kapcsolatban: „IV. 97. § ... az észrevételek rovatba a tanulók általános jellemzésére (szorgalom, tehetség, fellépés stb.) vonatkozó adatok sorolandók fel. Ilyen megállapítások: nehézkes felfogású, gyengébb tehetségű, értelmileg nem fejlett stb. nem szabad, hogy egész életében végigkísérjék a jellemében megváltozott, megerősödött ifjút.” [6]

A főigazgató azt is ellenőrizte, hogy az iskolák igazgatói milyen gyakran látogatják beosztottjaik óráit. Egyik jelentésében meglegedetten állapította meg: „Az igazgató sűrűn hospitál... haladás mutatkozik a tanárok kérdéstechnikája terén is.” [7] Hódmezővásárhelyről örömmel jelentette: „... Metodikai mintaórák tartását határozták el, amelyeken az összes azon szakmabeli tanárok részt vesznek, és az óra eredményeit tanári értekezleten beszéljük meg... Haladásnak kell tekinteni azt is, hogy állandó serkentéseimre megindult a hospitálás is. Megindultak az osztályfőnöki és szaktanári hospitálások is.” [8]

Dr. Lippay Györgyöt 1928-ban nyugdíjazták. Az utód dr. Kaufman György reál-gimnáziumi tanár lett, aki fontosnak tartotta, hogy a reáliskolai tanárok is ismerjék az elemi iskola munkáját, ugyanis az elemi iskola negyedik osztályából ugrásszerű volt az átmenet a reál-gimnázium első osztályába.

Kaufman módszertani megjegyzései nagyrészt ma is helytállóak: „... az eredményes tanítás egyik elsőrendű feltétele a helyes órabeosztás. A természetes sorrend az, hogy előbb kérjük számon a múlt órán megmagyarázott anyagot. Ügyelni kell arra, hogy az új anyag feldolgozására és annak rövid összegezésére elegendő idő maradjon.” Kifogásolta, hogy a tanárok néha javítatlanul hagyták a pongyolaságokat és a magyartalan beszédet. Fontosnak tartotta, hogy a tanár ügyeljen saját beszédjére (fogalmazás, stílus, hangsúlyozás stb.) [9] Kaufman is általában tanácsokat adott.

1935-ben a tankerület élére dr. Kisparti János, a Budapesti Piarista Gimnázium volt igazgatója került, aki célkitűzéseit egy szegedi középiskolában így fogalmazta meg: „A középiskoláról szóló 1934. évi XI. törvénycikk célkitűzése valláserkölcsi alapon nemzeti szellemben való nevelés, magasabb fokú általános műveltség nyújtása és főiskolai tanulmányokra való előkészítés. ... a gimnázium elsősorban nevelő

iskola... A középiskola lefokozását jelentené, ha csupán leckefelmondó és lecke-kikérdező intézménnyé válnánk... nem magyarázatról, hanem az anyag feldolgozásáról beszélhetünk. Az iskola nevel egész atmoszférájával, egész múltjával, valamint a legfőbb nevelő tényező erejével, a jó példaadással is.” [10]

Az új főigazgató először vidéki iskolát látogatott meg a fennmaradt iratok alapján. Békéscsabán nézte meg a leányliceum nevelő és oktató munkáját. Módszertani útmutatásai ma is megszívlelendők. Őrá is jellemző volt a tanácsadás, azonban egyéniségéből következően gyakrabban utasított. („A tanár több, mint egyszerű leckefeladó és feleltető. A kérdés osztályfoglalkoztató legyen... Adjunk alkalmat az összefüggő előadásra is. Ne hadarjanak a tanulók [lányokat látogatott]. Magyar irodalom: minél kevesebbet az írókról, minél többet az íróktól. A nyelvi órákat sem lehet szemléltetés nélkül elképzelni.” stb.) [11]

A kort a vallásos nevelés jellemezte. A főigazgató a hódmezővásárhelyi gimnáziumban (református) 1936-ban kijelentette: „A valláserkölcsei nevelés minden tanár feladata. A természettudomány tárgyait oktató kartársak egy-egy megjegyzése néha jobban hat, mint egy prédikáció.” [12]

Az 1935/VI. tc. választóvonalat jelentett hazánk tanügyigazgatásában, hiszen valamennyi alsófokú és középfokú iskola felügyelete a tankerületi főigazgatóságok kezébe került. Megszűntek a polgári iskolai, kereskedelmi iskolai stb. felügyelőségek. A törvény kimondta, hogy a középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák tanulmányi felügyeletét a tanulmányi felügyelők látják el, a népiskolák és óvodák tanulmányi felügyeletében körzeti szakfelügyelők működnek közre, ők már utasítási joggal is rendelkeztek.

Az 1935/VI. tc. a felügyeletben is újat hozott. [13] A törvény megfogalmazásakor az volt a cél, hogy a felügyelet veszítsen formalisztikusan ellenőrző, számonkérő jellegéből, munkájában inkább a tanácsadó, felvilágosító és útbaigazító elemek domináljanak. Fontosnak tartották, hogy a felügyelők otthonosan mozogjanak a pedagógiában, aktív pedagógusok legyenek 10 év gyakorlattal, azaz rájöttek arra, hogy a tanítás is szakma (vagy éppen művészet), tehát a tanulmányi felügyelők továbbra is tanítotak, felügyeleti tevékenységüket munkaidejüknek csak egy részében végezték.

A törvény végrehajtási utasításának 23. §-a előírta, hogy: „Az iskolalátogató különös gonddal tartozik ellenőrizni, hogy minden tanár... rendszeresen előkészül-e óráira, és készít-e óravázlatot?” A mezőkovácsházi I. körzet iskolafelügyelője a következőket jelentette főnökének, a tanfelügyelőnek: „A megbeszélésen közösen üztük el a vázlatkészítés rémét... Egy órára egy füzet féloldala is elég. Napról napra készülésben állapodtunk meg. Ceruzával is lehet dolgozni. A nevelési cél kitűzési nehézségeit Gockler „Jellemnevelés” c. művének táblázatos összefoglalásának sokszorosításával és rövid ismertetésével sikerült áthidalni.” [14]

Az iskolalátogatóknak szóló 22 igen terjedelmes paragrafus több mint 40 nyomtatott oldalon az elbürokratizálás veszélyével fenyegetett. Az utasítások sértő, indokolatlan kitételeket is tartalmaztak. Pl. a látogatónak „meg kell figyelnie”, hogy a természetben élvezett igazgatói lakást rendben tartja-e haszonélvezője. Gyulai Ágost a korabeli Magyar Pedagógiában azt tanácsolta, hogy csillapítsa a felháborodást, hogy az utasításnak a szellemét és nem a betűjét kell nézni. [15]

1936-ban körzeti iskolai felügyelői értekezleten a battonyai körzet felügyelője javasolta, hogy a felügyelők maguk is tartsanak bemutató tanításokat egy-egy községben.

A tanfelügyelőknek gyakran kellett tapintatosan nevelniük körzeti felügyelőiket. Előfordult, hogy a kezdő felügyelő a második félévben homlokegyenest ellenkező

megállapításokat tett ugyanarról az iskoláról. A tanfelügyelő nem dezavualta beosztottját, hanem négy szemközti beszélgetés során nyugodt és tárgyilagos munkavégzésre serkentette.

A tankerületi főigazgató, hogy elősegítse tanfelügyelőinek munkáját, 1935-ben rendeletileg határozta meg, hogy milyen legyen egy látogatási jegyzőkönyv, elrendelte továbbá, hogy látogatási tervet is kell készíteni.

A főigazgató kérte a felügyelőket, hogy ősszel megfigyelő látogatást végezzenek, mely különbözik a tanévi eredménylátogatástól. Kérte továbbá a felügyelőket, hogy a megfigyelés alkalmával passzíve viselkedjenek, ne zavarják a tanítást, valamint, hogy vegyenek részt iskolafelügyelői tanfolyamon. (Ma kissé furcsán hangzik a következő kitétel: „A jegyzőkönyvet minden esetben az érdekelt tanárok írják alá, ne pedig azok hozzátartozói. A cél az, hogy aláírással kötelezettséget vállaljanak az alkalmazkodásra.”) [16]

Az 1935/VI. tc. szerint az Országos Közoktatási Tanács és a tankerületi közoktatási tanácsok is látogathatják az iskolákat intézkedési jog nélkül, a főigazgató előzetes engedélyével. Ezek a tanácsok a társadalmi felügyeletet biztosították volna, ha tagjait a törvény szerint nem a miniszter, illetve a főigazgató nevezte volna ki. A tanácsok tagjai látogatási jegyzőkönyvet nem készítettek. [17]

A felszabadulás előtti időszakot azzal kell lezárni, hogy a pedagógusok többsége törekedett az igényes szakmai munkára, feladatuk azonban nem volt könnyű, hiszen egy antidemokratikus társadalomban éltek, mely rányomta bélyegét a kor iskolájára is.

1949-ben különvált az általános tanulmányi felügyelet és a szakfelügyelet, a tanácsrendszer kiépülésével megszűntek a tankerületek. A felügyelet irányítását a megyei oktatási osztályok vették át. Előbb egyesült, majd különvált a megyékben az alsó- és középfokú intézmények szakfelügyelete. Az általános iskolai szakfelügyelet előbb a járásokhoz, később ismét a megyékhez került.

1957-ben az akkori politikai helyzetnek megfelelően a miniszter a felügyeleti funkció dominanciájára helyezte a hangsúlyt. A 150/1972. sz. utasítás már jóval árnyaltabban fogalmaz (a szakfelügyelő tájékoztat, segít, módszereket ajánl, támogatja a pedagógiai kezdeményezéseket, javaslatokat dolgoz ki stb.). A szakfelügyelet akkori funkciói tehát az ellenőrzés, tanácsadás, informálás voltak.

Az 1985/I. tc. sok új lehetőséget adott. A törvényből újfajta közoktatási stratégia körvonalai bontakoznak ki, mely széles teret enged a helyi kezdeményezéseknek, az egyes pedagógusnak és a nevelőtestületeknek is.

Először nézzük az egyes pedagógust: 41. § (1) „A pedagógus és az alkotó joga, hogy megválassza . . . a tantervi irányelvek keretein belül — a tananyagot és az alkalmazott módszereket.”

65. § (1) „A nevelőtestület . . . az intézmény legfontosabb tanácshozó és határozathozó szerve.”

66. § (2) „A munkaközösségek elsősorban szakmai és módszertani kérdésekben működnek közre az iskola vezetésében, valamint részt vesznek a nevelő-oktató munka tervezésében, szervezésében, ellenőrzésében . . . véleményező és javaslattevő jogkörük van.

A szakfelügyelői hálózat helyett szaktanácsadói hálózatot kell kiépíteni, melynek fejlesztő-szolgáltató funkciója az elsődleges. A szaktanácsadás feladata a vizsgálat és az informálás is, melynek elvei: a vizsgálatot ne egy személy, hanem team végezze, ennek legyenek tagjai az iskola képviselői, az összegezésre annyi idő és energia álljon rendelkezésre, mint a vizsgálat lebonyolítására, kutatni kell az okokat, javaslatokat kell tenni, a vizsgálatokban komplex eszközöket és eljárásokat kell alkalmazni. A tema-

7

tikus vizsgálatokat nem*szükséges minden iskolában elvégezni, csak annyiban, amennyi megfelelően reprezentálja a teljes területet. Egy-egy szaktanácsadó évente legfeljebb egy-két vizsgálatot irányíthat, aki nem »ellenőr«, de nem is az általános felügyelő »szolgálólánya«. A tanácsadó hálózat az általános felügyelet átfogó vizsgálatait segíti adatok szolgáltatásával. A szaktanácsadói rendszer nem feltételezi, hogy a megyéhez tartozó szaktanácsadók 4-5 évenként valamennyi pedagógust végiglátogassanak.

Iskolai szinten az első számú szaktanácsadó az iskolai munkaközösség-vezető, a hálózat következő láncszemé a területi (kerületi) munkaközösség-vezető, megyei szinten az adott terület szaktanácsadója a felelős a munkáért.”

Szebenyi Péter fontosnak tartja, hogy ki kellene alakítani az országos szakértők listáját. Nagyon egyetérthetünk vele, hogy itt nem a névkártya átfestésére van szükség, hiszen az egészenek a célja az iskolai élet demokratizmusának növelése. [18]

Reméljük, hogy a szaktanácsadói rendszer eredményesen fog működni az egész országban, hogy a későbbi korok kutatói nagy érdeklődéssel, lelkesedéssel fogják tanulmányozni a mai dokumentumokat.

FORRÁSOK, IRODALOM

- [1] Szebenyi Péter: Szakfelügyelet-szaktanácsadás az általánosan képző iskolákban. Pedagógiai Szemle, 1986. május. 454. oldaltól.
 - [2] Magyar Törvénytár 1836—1868. évi törvénycikkek. Franklin Társulat. Bp., 1896. 466. old.
 - [3] Csongrád Megyei Levéltár Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai (a továbbiakban CSML). 5050/1936.
 - [4] Magyar Országos Levéltár Budapest, VKM középiskolák. Tankerületi főigazgatóságok iratai K 592 (a továbbiakban MOL) 217-es csomó.
 - [5] MOL 254-es csomó 1924. 1. tétel. 37 497/1924.
 - [6] MOL 179-es csomó 1922. 1. tétel. 73 744/1922.
 - [7] Lásd 4. hivatkozás.
 - [8] MOL 319-es csomó 1926. 1. tétel. 16 428/1926.
 - [9] CSML 310/1934.
 - [10] CSML 45/1936.
 - [11] CSML 898/1935.
 - [12] CSML 201/1936.
 - [13] Magyar Törvénytár. 1935. évi törvénycikkek. Franklin Társulat. 1936. 142. oldaltól.
 - [14] CSML 10 009/1936.
 - [15] Gyulai Ágost: Elmélet és gyakorlat a tanügyi igazgatásban. Magyar Pedagógia, 1936. 192—199. old.
 - [16] CSML 10 009/1936.
 - [17] CSML 773/1934.
 - [18] Szebenyi Péter már idézett cikke alapján és Magyar Közlöny, 1985. 19. sz. 460—469. old.
 - [19] A nevelés története. Szerkesztette: dr. Tóth Gábor. III. kötet. Tankönyvkiadó, Bp. 1984.
 - [20] Bereczki—Komlói—Nagy: Neveléstörténet. Tankönyvkiadó, Bp. 1977.
 - [21] Nagy Péter Tibor: A tanügyi igazgatás totalitárius átszervezése Magyarországon (1935—1945). Pedagógiai Szemle, 1985/2. 126—136. old.
-